

JURIDISKA FAKULTETEN

vid Lunds universitet

Annie Gunhammar

Förtalsbrottet: en utspelad straffbestämmelse eller ett värdefullt vapen för upprättelse?

En analys av försvarlighetsbedömningen vid förtalsbrottet

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet

15 högskolepoäng

Handledare: Sandra Ahrén

Termin: HT23

Innehåll

1	INLEDNING	6
1.1	Bakgrund	6
1.2	Syfte och frågeställningar	7
1.3	Avgränsningar	8
1.4	Metod och Material	8
1.5	Forskningsläge	10
1.6	Disposition	10
2	FÖRTALSBROTTET	12
2.1	Allmänt om förtalsbrottet	12
2.2	Uppgiftslämnandet	14
2.3	Vilka uppgifter kan utgöra förtal?	15
2.4	Försvarlighetsbedömningen	16
3	DE “UPPENBARA FALLEN”	18
4	OFFENTLIGHETENS ROLL VID FÖRSVARLIGHETSBEDÖMNINGEN	21
4.1	Frivillig offentlighet	21
4.2	Ofrivillig offentlighet	23
5	ETT UPPMÄRKSAMMAT AVGÖRANDE I LJUSET AV METOO- RÖRELSEN	26
5.1	Om avgörandet	26
5.2	Avgörandets innebörd och mottagande	28
6	ANALYS	30
6.1	Allmän kommentar om förtalsbrottets användning i praktiken	30
6.2	Att motivera det uppenbara?	31
6.3	Det urholkade skyddet för offentliga personer	32
6.4	Upprättelse och förtal	33
6.5	Avslutande kommentar	35
	KÄLLFÖRTECKNING	36

Summary

The crime of defamation (in the fifth chapter of the Swedish Penal Code) aims to protect an individual against violations that target the said individual's honour, thus provides a restriction on the constitutional freedom of press and freedom of speech. In the regulation, one can be exempt from liability depending on whether the disclosure of information was justifiable or not. As this paper will show, there are a number of cases that have been considered unjustifiable, even though an assessment regarding justification has not been conducted. This paper will argue that the absence of an assessment concerning justification shows that the said assessment has therefore been considered redundant by the court—which in this paper will be referred to as the "undoubtedly unjustifiable" cases. The absence of this process concerning justification will be partly criticised in this paper.

The Metoo-movement had a major impact on the use of defamation as many alleged sex offenders used defamation as a tool to seek redress. Whether the victim of defamation is able to be remedied is something that this paper will partly argue against by considering that most cases are not able to look at the truthfulness of the accusations. Furthermore, this paper will discuss the role of the public eye, as people with certain roles are expected to tolerate more scrutiny to a higher degree than the people who are outside the public eye. This is considered to be a natural consequence as the right to freedom of expression must take precedence over the protection of the individual. Additionally, this paper will show that there are situations that involve a role in the public sphere for the person identified, but where the role was involuntary. Furthermore, this paper will also consider the cases where an individual has not only been publicly scrutinised but also been expected to tolerate this scrutiny, even when the said individual was made public involuntarily.

The assessment of justification thus considers the intricate balance that exists between the right to freedom of expression and the protection against defamation, whilst also giving the judge a considerable amount of freedom

to make his or her assessment. In spite of this, there appears to be very little guidance in the history of legislation on how these assessments of justifiability are to be conducted. In addition, our society has undergone considerable change whilst the current act of defamation dates back to the 1965 Criminal Code. Hence, the purpose of this paper is to examine how the assessment of justifiability in regard to defamation is put into practice by looking at case laws from the courts of appeal and the Supreme Court.

Sammanfattning

Förtalsbrottet syftar till att skydda den enskilde från ärekränkningar och utgör således en tillåten inskränkning i den grundlagsstadgade tryck- och yttrandefriheten. I bestämmelsen har lagstiftaren uppställt en ansvarsfrihetsregel som tar sikte på huruvida uppgiftslämnandet varit försvarligt eller ej. Som redogörelsen visar, saknas försvarlighetsbedömningar i ett flertal avgöranden där samtliga bedömts som oförsvarliga. Avsaknaden av en försvarlighetsbedömning leder till slutsatsen att en sådan bedömning varit överflödigt i dessa fall. De kan beskrivas som de “uppenbart oförsvarliga” fallen. Att det råder en avsaknad av motiveringar kring försvarligheten i dessa målen ställer sig uppsatsen delvis kritisk till.

Något som fick stort genomslag inom ramen för förtalsbrottet var Metoo-rörelsen där de utpekade sexualbrottsförövare använde förtalsbrottet som ett verktyg för att återfå upprättelse. Huruvida förtalsbrottet ger målsägande en möjlighet till verklig upprättelse är en fråga på vilken redogörelsen delvis svarar nekande. Detta på grund av brottets strukturella uppbyggnad som i flera fall utesluter möjligheten att pröva utpekandets sanningshalt, samt det processuella förfarandet som brottet innebär. Vidare visar redogörelsen att personer vars yrkesroll innefattar en ställning i det offentliga, förväntas tåla kränkningar i väsentligt högre grad än personer utanför offentligheten. Detta anses vara en naturlig följd av en intresseavvägning där skyddet för den enskilde får ge vika för en vidsträckt yttrandefrihet. Härtill belyser uppsatsen att det förekommer situationer som inneburit att den utpekade oavsiktligt intagit en roll i det offentliga och därmed anses få tåla samma hårda granskning.

Försvarlighetsbedömningen föranleder således en komplex avvägning mellan två intressen där den enskilde domaren tillmäts stor frihet i sin bedömning. Trots detta förefaller vägledningen kring försvarlighetsbedömningen i förarbetena mycket sparsamma. Därtill har vårt samhälle förändrats i stora drag sedan förtalsbestämmelsen tillkom i 1965 års brottsbalk. Mot bakgrund av detta syftar denna framställningen till att undersöka hur försvarlighetsbe-

dömningen görs i praktiken med utgångspunkt i praxis från landets sju hovrätter och utvalda avgörande från Högsta domstolen.

Förkortningar

Kap.	Kapitel
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop.	Proposition

1 Inledning

1.1 Bakgrund

En ung kvinna filmas medan hon utför en sexuell handling. I högra hörnet av videoinspelningen har ordet "hora" infogats. Videon på kvinnan har spridits på sociala medier och den har även skickats till hennes närmaste familj.

En man finner sitt namn och bild i ett inlägg som postats på en öppen Facebook-profil, däri har mannen utpekats som våldtäktsman. Inlägget har fått stor spridning och når snart hans vänner, arbetsgivare och familj.

De två scenarion ovan är vanliga exempel på hur ett förtalsbrott begås.¹ Förtalsbrottet syftar till att skydda den enskilde mot angrepp som medför kränkningar mot dennes ära då detta anses kunna leda till stora besvär och obehag för den enskilde.² Ett sådant skydd har länge varit önskvärt från lagstiftarens sida då en sådan bestämmelse funnits sedan de allra första svenska lagarna tillkom.³

Förtalsbrottet som det ser ut idag har funnit sedan det upprättades i 1965 års brottsbalk.⁴ Samhället å andra sidan har förändrats i stor grad sedan 60-talet, framförallt är det kanske den tekniska utvecklingen som utgör den mest påtagliga förändringen. Det finns även en rad andra samhällseliga förändringar som ägt rum, framförallt bland de politiska och kulturella samhällsrörelser som i sin tur haft inverkan på hur vi ser på lagstiftningen. Härtill var det

¹ Se exempelvis Hovrätten för nedre Norrlands dom 2020-03-23 i mål B 800-19; Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2023-04-26 i mål B 635-23; dom 2022-06-08 i hovrätten över Skåne och Blekinges mål B 207-22; Göta hovrätts dom 2020-03-13 i mål B 3849-19.

² Se Jareborg och Friberg s. 69.

³ Se Sandén s. 13.

⁴ Ibid s. 13.

särskilt en rörelse som kom att aktualiseras i relationen till förtalsbrottet, den så kallade metoo-rörelsen⁵.

Det som gör tillämpningen av förtalsbestämmelsen komplex är att den utgör en lagenlig inskränkning i tryck- och yttrandefriheten. Tillämpningen innefattar således en svår balansgång mellan rätten att yttra sig fritt och den enskildes skydd mot angrepp. För att åstadkomma balans mellan de två intressen har lagstiftaren ställt upp ett undantag för straffansvar. Detta undantag medger frihet från ansvar då uppgiftslämnandet varit försvarligt samt att det förelegat skälig grund för uppgiften.⁶ Framställningen kommer att fokusera på att undersöka hur denna försvarlighetsbedömning görs, samt exemplifiera och problematisera denna med utgångspunkt i senare domstolsavgörande.

1.2 Syfte och frågeställningar

Arbetets huvudsakliga syfte är att undersöka hur försvarlighetsbedömningen inom ramen för förtalsbrottet görs i praktiken vid de svenska domstolarna. Vidare eftersträvar uppsatsen att diskutera de avvägningar som domstolarna står inför, samt belysa dessa i en vidare diskussion med fokus på rättssäkerhet och huruvida bestämmelsen uppnår sitt syfte.

Mot bakgrund av detta menar arbetet att besvara följande frågeställningar:

- Hur genomförs försvarlighetsbedömningen vid förtalsbrottet i praktiken vid de svenska domstolarna?
- Hur påverkar den praktiska tillämpningen av försvarlighetsbedömningen efterlevandet av förtalsbestämmelsens syfte, att vara ett effektivt och rättssäkert skydd mot ärekränkningar för den enskilde?

⁵ Metoo-rörelsens syfte var att bryta den rådande tystnadskulturen och skammen som funnits bland de som fallit offer för sexuella övergrepp. Se Sandén s. 139 f.

⁶ 5 kap. 2 § 1 st. brottsbalken.

1.3 Avgränsningar

Avgränsningar har varit nödvändiga, dels av utrymmesskäl och dels på grund av de tidsramar som uppställts för arbetet. Materialet utgörs till stor del av praxis från de svenska domstolarna, där både avgöranden från hovrätterna och Högsta domstolen analyserats. I de fall hovrätten fastställt tingsrättens dom, kan även den aktuella tingsrättens dom ligga till grund för analysen och därmed kan det inte sägas att tingsrätternas avgöranden helt avgränsats bort.

Mot bakgrund av att bestämmelsen funnits sedan lång tid tillbaka samt att alla avgöranden från Högsta domstolen inte särskilt berör försvarlighetsbedömningen, har Högsta domstolens avgörande avgränsats baserat på relevans och tre centrala rättsfall kommer att beröras. Hovrättsavgörandena har avgränsats baserat på dess avgörandedatum, där mål avgjorda från år 2020 fram till november 2023 ingått i materialet. Denna avgränsningen har valts främst på grund av utrymmesskäl där det varit mer önskvärt att åstadkomma ett uppdaterat underlag.

1.4 Metod och Material

Insikt i förtalsbestämmelsens innebörd, syfte och tillämpning är viktiga förutsättningar för att kunna genomföra en analys av försvarlighetsbedömningen, därmed är det centralt att undersöka vad som utgör gällande rätt. Således utgår arbetet från en rättsdogmatisk metod som syftar till att analysera de allmänt accepterade rättskällorna lagstiftning, förarbeten, rättspraxis och doktrin.⁷ Samtliga av dessa rättskällor ingår i materialet för arbetet. Eftersom att redogörelsen även syftar till att problematisera försvarlighetsbedömningen samt att analysera huruvida bestämmelsen uppnår ett effektivt skydd, kan det även sägas att en kritiskt inriktad rättsdogmatik använts. Den kritiska rättsdogmatiken önskar inte endast att beskriva rättsläget utan även

⁷ Se Nääv och Zamboni s. 21.

möjliggöra för kritiska framföranden av det som framkommit under redogörelsen.⁸

Eftersom lagstiftning och förarbeten inte beskriver den praktiska verkligheten av rättstillämpningen utgör rättspraxis en mycket central del i redogörelsen. Högsta domstolens avgöranden har inte ansetts tillräckliga därmed har uppsatsen även utgått från ett stort antal hovrättsavgöranden. Avgöranden från hovrätten tillfogas inte samma prejudicerande verkan som avgöranden från Högsta domstolen, men krävs för att underlaget ska uppnå en representativ nivå. Av samma skäl kan nämnas att avgöranden inhämtats från landets alla sex hovrätter. Avgöranden från de största hovrätterna har av naturliga skäl utgjort störst del i materialet. Att tillägga är att hovrätterna i de flesta fall är instansen som slutgiltigt behandlar ett mål och dess avgöranden tillmäts därmed stor verklig betydelse.⁹ Varje hovrättsavgörande kommer inte att tillmätas lika stor betydelse i arbetet då detta vore en omöjlighet mot bakgrund av de utrymmesbegränsningar som föreligger. Endast ett fåtal avgöranden kommer närmare att behandlas. Resterande avgöranden omnämns vid relevans i fotnoter för att visa på ett fenomenens allmänna förekomst

⁸ Ibid s. 36.

⁹ Drygt 7500 överklagande når Högsta domstolen per år, av dessa beviljas cirka 100 mål prövningstillstånd. Se Högsta domstolen, *Överklaga och begär prövningstillstånd*, <https://www.domstol.se/hogsta-domstolen/om-handlaggningen/overklaga-och-begar-provningstillstand/>. (besökt 2023-12-13).

1.5 Forskningsläge

Förtal och ärekränkningar som forskningsämne är väletablerat och har under det senaste decenniet särskilt behandlats i relation till den tekniska utvecklingen och de utpekanden som sker på nätet.¹⁰ Förtalsbrottet blev även föremål för särskilt intresse i samband med metoo-rörelsen. Ett flertal forskare har behandlat förtalsbrottet i ljuset av metoo-rörelsen och sexualbrottslagstiftningen, bland annat Linnea Wegerstad och Ulrika Andersson tillsammans vid Lunds universitet. I deras forskning undersöktes förtal och våldtäkts samband med varandra ur ett rättviseperspektiv.¹¹ En expert på området är polismyndighetens rättschef Hans-Olof Sandén som år 2022 utkom med en bok som berör förtalsbrottet.¹² I denna bok beskrivs brottet och exemplifieras med hjälp av centrala rättsfall på området.

Därtill kan nämnas att det även finns en rad studentuppsatser som berör försvarlighetsbedömningen, där många utgår från metoo-rörelsen. Metoo-rörelsen är nästintill oundviklig att beröra i förhållande till försvarlighetsbedömningen och förtal, men i min mening finns även ett värde i att inte begränsa redogörelsen till endast dessa typer av avgöranden.

1.6 Disposition

Inledningsvis följer en redogörelse av förtalsbestämmelsen, där en allmän beskrivning om brottet, bestämmelsens syfte och eventuella avvägningssvårigheter presenteras med utgångspunkt i lagstiftning, förarbeten och hur dessa uppfattats i doktrin. Detta avsnitt syftar till att ge en översikt för hur bedömningen är menad att genomföras innan undersökningen går vidare till den praktiska tillämpningen. Vidare identifieras två typfall som är vanligt förekommande i förtalsmål, med exempel från hovrätterna. I denna del be-

¹⁰ Se exempelvis Schultz, *Förtal och integritet*.

¹¹ Se Andersson och Wegerstad, *Straffsystemets janusansikte: Rättvisa i #metoo-relaterade domar om våldtäkt och förtal*.

¹² Se Sandéns *Förtal*.

skrivs även situationen då det råder en avsaknad av en försvarlighetsbedömning. Fortsättningsvis berörs offentlighetens roll i försvarlighetsbedömningen där en uppdelning görs mellan frivillig och ofrivillig offentlighet. Det sista avsnittet som berör den praktiska tillämpningen av försvarlighetsbedömningen tar utgångspunkt i ett uppmärksammat avgörande från Svea hovrätt. Detta avgörande ställs i relation till metoo-rörelsen och jämförs med förarbetsuttalanden. Avslutningsvis följer en analys där arbetets frågeställningar besvaras och resultaten diskuteras i en vidare kontext.

2 Förtalsbrottet

2.1 Allmänt om förtalsbrottet

“Den som utpekar någon såsom brottslig eller klandervärd i sitt levnads-sätt eller eljest lämnar uppgift som är ägnad att utsätta denne för andras missaktning, dömes för förtal till böter.

Var han skyldig att uttala sig eller var det eljest med hänsyn till omständigheterna försvarligt att lämna uppgift i saken, och visar han att uppgiften var sann eller att han hade skälig grund för den, skall ej dömas till ansvar.”

Texten ovan är förtalsbrottets nuvarande lydelse i 5 kap. 1 § brottsbalken. Bestämmelsen bygger på en traditionell uppfattning om att en persons ära är särskilt skyddsvärd.¹³ Brottet finns även som grovt brott, där straffskalan är högre och där fängelse kan utdömas som påföljd.¹⁴ Särskilt för förtal är att åklagare som utgångspunkt inte väcker åtal. Istället inleds en process om förtal genom att den person som anser sig blivit utsatt för brott, på egen hand eller med hjälp av ett ombud, väcker ett enskilt åtal.¹⁵ Till denna regel finns ett undantag då brottet riktat sig mot en minderårig eller brottsoffret gjort en polisanmälan. Ett eventuellt åtal ska även vara påkallat ur ett allmänintresse.¹⁶

Flera som anser sig utsatta för förtal väljer att föra process genom ett förenklat tvistemål om skadestånd, snarare än att väcka ett enskilt åtal om förtal. Detta eftersom de processuella reglerna för ett förenklat tvistemål förefaller gynnsammare vid ett eventuellt nederlag. Den förlorande parten kan

¹³ Jfr SOU 1953:14 s. 177.

¹⁴ Se 5 kap. 2 § brottsbalken.

¹⁵ Se 5 kap. 5 brottsbalken.

¹⁶ Se Prop. 2013/14:47, s. 23.

endast kan bli betalningsskyldig för motpartens rättegångskostnader i mycket begränsad omfattning.¹⁷ En annan fördel är att beviskravet i tvistemål är som utgångspunkt lägre ställt än i brottmål.¹⁸

I bestämmelsens andra stycke framgår den så kallade sanningsprövningen.¹⁹ Uppgiftslämnaren har en skyldighet vid ett försvarligt uppgiftslämnande att visa att utpekandet varit sant eller att det funnits skälig grund för det. Sanningsbevisning får endast föras om en uppgift ansetts försvarlig, det är alltså ett undantagsfall vilket innebär att en sanningsprövning som utgångspunkt inte tillåts.²⁰

Förtal kan även utgöra ett yttrande-och tryckfrihetsbrott, detta framgår av bestämmelserna i 7 kap. 3 § tryckfrihetsförordningen och 5 kap. 1 § yttrandefrihetsgrundlagen. I det fall en aktör innehar ett utgivningsbevis omfattas denne av detta grundlagsskydd och vid ett eventuellt åtal om förtal blir den ansvariga utgivaren istället straffrättsligt ansvarig.²¹ Justitiekanslern är ensam åklagare på området tryck-och yttrandefrihetsbrott. Speciellt vid tryckfrihetsmålen är att dessa avgörs av en jury.²² Vidare i framställningen kommer förutsättningarna för förtal att kommenteras. I det sista underavsnittet presenteras de två grunderna för ansvarsfrihet, med särskilt fokus på försvarlighetsundantaget.

¹⁷ Jfr 18 kap. 8a § rättegångsbalken.

¹⁸ Beviskravet i brottmål är "ställt bortom rimligt tvivel" jfr NJA 1980 s. 725; Beviskravet i tvistemål kan variera i större utsträckning men sägs generellt vara "styrkt eller visat" jfr Ekelöf, Edelstam & Heuman, s. 81 f.

¹⁹ Se 5 kap. 1 § 2 st. brottsbalken.

²⁰ Se Johansson, Trost och Wennberg brottsbalken 5:1 s. 8.

²¹ Se Sandén s. 65.

²² Se 9 kap. 2 § och 12 kap. 3 § Tryckfrihetsförordningen.

2.2 Uppgiftslämnandet

För att ett uppgiftslämnande ska utgöra förtal är en första förutsättning att utpekandet riktat sig mot en fysisk person, då juridiska personer inte omfattas av förtalsbestämmelsen. Vidare krävs att uppgiftslämnandet nått en annan person än den som utpekats, därmed är det inte tillräckligt att uppgiften endast varit avsedd att lämnas till en tredje person. Uppgiften kan lämnas i olika former, exempelvis genom skrift, tal eller film. Innehållet är det som blir avgörande för bedömningen om handlandet varit förtalsgrundande och inte formen för uppgiftslämnandet.²³ Enbart antydning om ett förtalsgrundande påstående kan utgöra ett uppgiftslämnande i bestämmelsens mening och detta gäller oberoende av huruvida man antytt att påståendet varit sant eller inte. Detsamma gäller vid utpekanden där uppgiftslämnaren uttryckt tvivel eller avgett reservationer kring huruvida påståendet är sant eller inte.²⁴

Uppgifter som innehåller generella påståenden, exempelvis "gangster", saknar den bestämdhet som krävs för att det ska anses vara ett förtalsgrundat utpekande. Detta eftersom ett utpekande måste kunna genomgå en sanningshalts prövning. Uppgiften behöver inte vara konkret, men ett renodlat värdeomdöme utgör inte förtal, då det faller utanför bestämmelsens tillämpningsområde.²⁵

Slutligen anses förtalsbrottet fullbordat när en uppgift nått åtminstone en tredje person, en större spridning än så krävs inte för en fällande dom.²⁶ En större spridning kan dock vara av betydelse då detta är en försvårande omständighet vid både straffmätning och gradindelning av brottet.²⁷

²³ Se Jareborg och Friberg s. 72.

²⁴ Ibid s. 72.

²⁵ Se Johansson, Trost och Wennberg BrB 5:1 s.4.

²⁶ Se Jareborg och Friberg s. 81.

²⁷ Se Prop. 2016/17:222 s. 69 och 101.

2.3 Vilka uppgifter kan utgöra förtal?

Den sista förutsättningen lagstiftaren uppställt är att uppgiftslämnandet ska utsätta den utpekade för andras missaktning. I lagtexten nämns två situationer dels då personen utpekats som brottslig och dels när personen utpekats som klandervärd i sitt levnadssätt. En viktig utgångspunkt är att det inte ställs upp ett krav på att missaktning *faktiskt* uppstått, det är därmed tillräckligt att utpekandet varit *ägnat* att utsätta personen för missaktning. Vid fråga kring vad som avses med termen missaktning kan detta kravet också beskrivas som att utpekandet varit nedsättande.²⁸ Fortsättningsvis följer en beskrivning av respektive missaktningsgrund.

Ett utpekande av någon som brottslig omfattar generellt sett inte mindre allvarliga brott, eftersom sådana anklagelser inte anses vara tillräckligt nedsättande. Ett exempel som nämnts i doktrin är hastighetsöverträdelser som inte har ansetts uppfylla kravet, däremot har rattfylleri varit ett brott som har ansetts uppfylla kravet om missaktning.²⁹ Tillräckligt är också att enbart beskriva en gärning, som vid en eventuell rättslig bedömning, vore att anses som ett brott.³⁰ Den andra missaktningsgrunden, ett klandervärd levnadssätt, innefattar ett bredare omfång av situationer. Uppgiften ska utgöra något som karakteriserar den utpekades levnadssätt, därmed är det inte tillräckligt att beskriva enskilda situationer eller enstaka gärningar. I doktrin nämns en rad exempel: ett långvarigt missbruk av alkohol, så kallad sexuell lösaktighet och försummande av vård av barn.³¹ Följande underavsnitt beskriver försvarlighetsundantaget.

²⁸ Se Strömberg, Strand och Westerlund. s. 76.

²⁹ Se Jareborg och Friberg s.70.

³⁰ Se NJA 1976 s. 150.

³¹ Se Jareborg och Friberg s.70.

2.4 Försvarlighetsbedömningen

En person som lämnat en förtalsgrundade uppgift kan undgå straffrättsligt ansvar i två situationer, dels när det funnits en skyldighet att uttala sig på ett nedsättande sätt och dels då uttalandet ansetts vara försvarligt. I situationer då det föreligger en juridisk skyldighet att uttala sig kring en person, är utgångspunkten att det alltid är försvarligt. Några exempel på sådana situationer är vittnesplikten under en rättegång och när det föreligger en anmälningsskyldighet, exempelvis upprättandet av en orosanmälan.³²

I den andra situationen görs individuella försvarlighetsbedömningar med beaktande av de samlade omständigheterna i det enskilda fallet. Hur bedömningen görs är inte självklar och vägledningen som återfinns i förarbetena är begränsad. De riktlinjer som föreskrivs i propositionen tar främst sikte på den omedelbara situationen, där omständigheter som: när, av vem, var och hur uppgiften lämnats, alla tillmäts stor betydelse. Även syftet med uttalandet kan få betydelse vid bedömningen. Lagstiftaren framhåller även att försvarlighetsbedömningen ska ses i ljuset av dagens samhälle.³³

En viktig utgångspunkt för försvarlighetsbedömningen är att grunderna för det demokratiska samhällsskicket beaktas. Därtill en vidsträckt yttrandefrihet som innebär att politiska och andra samhällseliga diskussioner måste accepteras i hög grad trots att enskilda kan komma att kränkas. Vidare nämns den yrkesmässiga nyhetsförmedlingen som ett särskilt skyddsområde då det finns ett stort allmänintresse i att denna förblir fri och fullständig.³⁴ Den så kallade "skandaljournalistiken" tillmäts inte samma vidsträckta skydd.³⁵ En annan situation som särskilt nämns är umgänget med familj och andra närstående, där en mer omfattande frihet bör tolereras vid uppgiftslämnande av nedsättande karaktär. Försvarlighetsbedömningen i dessa fall bör primärt beakta den omedelbara situationen, men även den utpekades personliga in-

³² Se Johansson, Trost och Wennberg BrB 5:1 s. 6.

³³ Se Prop. 1962:10, del B, s. 142–143.

³⁴ Se Johansson, Trost och Wennberg (2021) BrB 5:1 s. 6.

³⁵ Ibid s. 6.

tegritet och huruvida uppgiftslämmandet överskridit dennes gräns för vad som anses godtagbart i sammanhanget.³⁶

Som avsnittet visar är försvarlighetsbedömningen en skönsmässig bedömning där konkreta tillvägagångssätt saknas i lagtext och den vägledningen som föreskrivs i förarbetena är vag. Därmed förefaller det intressant att undersöka hur försvarlighetsbedömning görs i praktiken med beaktandet av de tidigare angivna utgångspunkterna. Redogörelsen presenterar tre avsnitt där olika delar och perspektiv av försvarlighetsbedömningen diskuteras samt exemplifieras med rådande praxis.

³⁶ Ibid s. 7.

3 De “uppenbara fallen”

Under arbetets gång tydliggjordes att ett flertal avgöranden saknade utförliga försvarlighetsbedömningar och i många domar utelämnades dessa helt.³⁷ Majoriteten av dessa mål utgjordes av ett av två sorters utpekanden, där båda typerna har nära anknytning till sexualitet och sexuella övergrepp. De två typfallen berör dels utpekanden av kvinnliga målsäganden som klandervärda på grund av deras agerande i sexuella sammanhang³⁸ och dels då manliga målsäganden pekats ut som sexualförbrytare³⁹. Vidare ska även nämnas att bland de avgörande som studerats har endast ett mål berört ett uppgiftslämnande som inte ägt rum på sociala medier.⁴⁰

Det första typfallet aktualiseras i följande avgörande.⁴¹ Den tilltalade hade sparat ned videoinspelningar på målsäganden där hennes kropp och ansikte syntes medans hon onanerar, utan dennes samtycke. Den tilltalade har sedan skickat videon till målsägandens syster. Målsägandens familj var av uppfattningen att utomäktenskapliga sexuella relationer var högst klandervärda. Detta är en omständighet som den tilltalade får anses känt till då han och målsägande tidigare haft en relation, vilket är en försvårande omständighet i målet eftersom spridandet av videon till familjemedlemmar hade kunnat få stora konsekvenser för målsäganden. I målet görs ingen försvarlighetsbedömning och den tilltalade döms för grovt förtal.

För ytterligare kontext till målet är följande aspekter intressanta. I majoriteten av de av mål som berört ett utpekande av en kvinna i ett sexuellt sam-

³⁷ Se exempelvis dom 2023-03-07 i mål B 283-22 från hovrätten för övre Norrland; dom 2020-04-02 i mål B 696-19 från hovrätten för övre Norrland; dom 2021-04-01 i Göta hovrätts mål B 824-21.

³⁸ Som exempel på typfall ett, se dom 2020-09-23 i hovrätten för västra Sveriges mål B 2025-20 och; dom 2020-03-13 i Göta hovrätts mål B 3849-19.

³⁹ Som exempel på typfall två, se dom 2023-01-20 i Svea hovrätts mål B 12686-22; dom 2023-10-31 i Svea hovrätts mål B 1056-23 och; dom 2021-04-06 i hovrätten för västra Sveriges mål B 2152-20.

⁴⁰ Se dom 2023-03-07 för hovrätten för övre Norrlands mål B 283-22.

⁴¹ Se dom 2023-05-08 för hovrätten över Skåne och Blekinges mål B 4224-22.

manhang, har uppgiftslämnandet utförts av en tidigare partner till kvinnan.⁴² I litteraturen har spridandet av sexuellt innehåll utan personens samtycke kommit att kallas för "hämnpporr" och är ett fenomen som främst drabbar kvinnor.⁴³ Eftersom att uppgiftslämnandet och spridningen generellt sker på sociala medier är möjligheten att ta bort innehållet mycket begränsad. Därtill saknas oftast en ansvarig utgivare vid dessa plattformar, till skillnad från många traditionella medier.

Som exempel på nästa typsituation utpekades målsägande som sexualförbrytare mot barn i samband med spridandet av bilder på honom och hans son. Den tilltalade var en tidigare partner till målsägande och även mamma till parternas gemensamma son. Parterna har haft många tidigare konflikter och förekom bland annat i en då pågående vårdnadstvist om sonen. Tidigare har en vän till den tilltalade anmält målsägande för sexuellt övergrepp mot barn, där förundersökningen snabbt lades ner. Bilderna på målsägande tillsammans med sonen har spridits tillsammans med texten "den tilltalades namn och son" och nått ut till cirka 70 personer. Bilden som sådan var inte av sexuell natur, men tillsammans med texten och sitt sammanhang antydde bilden att målsägande utsatt sonen för sexuella övergrepp. Hovrätten fastställde tingsrättens dom som menade att det varit oförsvarligt att lämna uppgiften. Ingen ingående försvarlighetsbedömning utförs.⁴⁴

Att det råder en avsaknad av försvarlighetsbedömningar i ett flertal avgöranden skulle kunna tolkas som att situationen i fråga är tillräckligt självklar och därmed förefaller en utförlig försvarlighetsbedömning som överflödigt. Det är med anledning av detta som arbetet valt att referera till dessa avgöranden som de "uppenbara fallen". Den fortsatta redogörelsen visar att identifieringen av vad som anses försvarligt och den intresseavvägningen som bedömningen föranleder, långt ifrån alltid är självklar. Särskilt komplicerad blir bedömningen då parterna intagit en offentlig roll eftersom att avväg-

⁴² Se exempelvis dom 2021-04-01 i Göta hovrätts mål B 824-21 och; dom 2023-04-26 i hovrätten över Skåne och Blekinges mål B 635-23.

⁴³ Andersson, m.fl., *Rapport 2015:6, Polisanmälda hot och kränkningar mot enskilda personer via internet*, Brottsförebyggande rådet s. 37.

⁴⁴ Se Göta hovrätts dom 2020-11-02 i mål B 1570-20.

ningen mellan yttrandefriheten och den enskildes skydd mot kränkningar ställs på sin spets.

4 Offentlighetens roll vid försvarlighetsbedömningen

4.1 Frivillig offentlighet

I propositionen till förtalsparagrafen framgår att skyddet för den enskilde ibland måste ge vika för yttrandefriheten.⁴⁵ En grupp personer som inte sällan måste vara tåliga medspelare i den offentliga diskussionen, däribland en värld av kränkningar, är personer med offentliga roller. Att dessa personer dessutom får utstå kränkningar i en ibland högre grad än icke-offentliga förefaller inte särskilt överraskande då dessa diskuteras av fler på grund av sin offentliga ställning.⁴⁶ I detta avsnitt presenteras två avgöranden från Högsta domstolen som berör två olika sorters utpekanden, men där båda målsägandena har varit personer med en offentlig ställning mot bakgrund av sina yrkesroller. Högsta domstolen har ansett samtliga uppgiftslämnande som försvarliga.

I det första avgörandet har en stor kvällstidning skrivit en artikel om att en känd svensk politiker medverkat i en erotisk film och åtal väcktes om förtal. Tingsrätten ogillade käromålet och konstaterade bland annat att deras jobb inte innefattade att agera smakdomare i "bedrövlig journalistik". Domen överklagades hela vägen till Högsta domstolen som ansåg att det rörde sig om ett förtalsgrundat uppgiftslämnande. I avgörandet gjorde Högsta domstolen ett viktigt konstaterande, nämligen att försvarlighetsbedömningen skulle göras oberoende av uppgiftens sanningshalt. Vidare framhävdes vikten av att som offentlig person tåla en närgången granskning samt hård kritik. Mot bakgrund av dessa omständigheter, samt att kvinnan dessutom var

⁴⁵ Se prop.1962:10 B s. 144.

⁴⁶ Jareborg och Friberg s. 97.

partiledare för ett parti som tydligt tog avstånd från pornografi, ansåg Högsta domstolen att det funnits ett påkallat allmänintresse för uppgiften. Således ansågs uppgiftslämnandet försvarligt och premierades framför kvinnans intresse för skydd mot kränkningar. Högsta domstolen bedömde dock att det saknats skälig grund för uppgiftslämnandet och den ansvarige utgivaren dömdes för förtal.⁴⁷

Det andra avgörandet är ett av få mål som inte berör ett utpekande av sexuell karaktär.⁴⁸ Målsägande var av syriskt ursprung och var verksam som journalist vid en stor tidning främst inom ämnet migration och integration. År 2020 publicerade han en krönika om sitt liv i sin hemstad, där han beskrev de tre första åren av revolutionen som fridfulla trots omständigheterna och refererade bland annat till ett uttalande av en amerikansk journalist som beskrivit hemstaden som en "oas i kriget". Därefter publicerade en webbtidning en artikel med rubriken "Misstänkt jihadist blev journalist på Dagens Nyheter" jämte namn och bild på denne där åtal om förtal väcktes.⁴⁹

I tingsrättens dom ansågs uppgiftslämnandet vara oförsvarligt då utpekandet inte kunde rättfärdigas på grund av ett rådande allmänintresse. Denna uppfattning delade varken hovrätten eller Högsta domstolen. I sin försvarlighetsbedömning belyste Högsta domstolen att målsäganden, i sin roll som journalist, måste tåla att granskning utfördes med anknytning till hans yrkesutövning. Mot bakgrund av detta och att den nedsättande uppgiften lämnats inom ramen för nyhetsförmedling, ansåg Högsta domstolen att uppgiftslämnandet varit försvarligt trots att den enskilde kränkts. Trots detta dömdes webbtidningen för uppgiftslämnandet då det saknats omständigheter som givit stöd för att uppgiften skulle vara sann.⁵⁰

En som riktat kritik mot domen är professorn Mårten Schultz som främst tar sikte på att hovrätten och Högsta domstolen ansåg att utpekandet utgjordes

⁴⁷ NJA 2003 s. 567.

⁴⁸ Se även exempelvis dom 2023-02-22 i Göta hovrätts mål B 4136-22 där målsägande utpekats bland annat som fascister och; dom 2021-12-09 i hovrätten för västra Sveriges mål B 2811-21 där målsägande utpekats som skolskjutare.

⁴⁹ NJA 2022 s. 1136.

⁵⁰ Ibid.

av bestämda uppgifter och inte ansågs utgöra rena värdeomdömen.⁵¹ Schultz refererar till ett annat mål om förtal där två personer även här antydde in-
neha kopplingar till extremism och terrorism. I detta mål ansåg hovrätten att
utpekandet utgjorde rena värdeomdömen och målet togs inte upp av Högsta
domstolen.⁵² Schultz menar att det finns stora likheter mellan målen och
anser att domstolarna varit inkonsekventa i sina resonemang vilket förblir
ett problem då han menar att tingsrätterna tagit efter i hovrättens resone-
mang.⁵³

Försvärighetsbedömningen i de två målen visar det som föreskrivs i förar-
betena, att skyddet mot nedsättande utpekanden är betydligt lägre ställt för
offentliga personer och yrkesverksamma inom nyhetsförmedling samt att
dessa personer stundvis förväntas tåla mycket grova kränkningar. Därtill
torde bedömningen huruvida en uppgift anses utgöra en del av ett "påtagligt
allmänintresse" förfalla mycket vidsträckt när det handlar om personer i
maktpositioner.

4.2 Ofrivillig offentlighet

Det tidigare avsnittet beskriver situationer då målsäganden intagit en offent-
lig roll genom val som förefallit frivilliga då detta följt naturligt av deras
yrkesval. Härtill finns det situationer då den utpekade inte är offentlig, men
vars medverkan i uppmärksammade händelser föranlett att de intagit en of-
fentlig roll, även om detta skett ofrivilligt. Det första avgörandet handlar om
två studenter som skrivit en uppsats inom ramen för en universitetskurs.
Uppsatsen handlade om en verklig person och dennes tidigare brottslighet.
Studenternas uppsats hade sedan spridits vidare genom att den publicerats

⁵¹ Sandén, *Frågetecken om förtalsbrottet kvarstår trots ny HD-dom*,
<https://www.nj.se/nyheter> (med referens till Mårten Schultz) (besökt 2023-12-11).

⁵² Se dom 2021-09-30 i hovrätten för Västra Sveriges mål B 1865-20.

⁵³ Sandén, *Frågetecken om förtalsbrottet kvarstår trots ny HD-dom*,
<https://www.nj.se/nyheter> (med referens till Mårten Schultz) (besökt 2023-12-11).

på universitetets hemsida. Personen som utpekades i uppsatsen ansåg att särskilda påståenden i uppsatsen varit kränkande och väckte enskilt åtal om förtal mot studenterna.⁵⁴

I sin försvarlighetsbedömning framhävde Högsta domstolen att det måste finnas utrymme för en fri debatt och lade vikt vid att påståendena gjorts i en uppsats inom ramen för en universitetskurs. Dessutom menade Högsta domstolen att målsägandens betydande brotthistorik och den stora mediala publicitet rättegångarna tillfogats var omständigheter som inneburit att viss offentlig diskussion kring denne varit befogad. Högsta domstolen ansåg att samtliga uppgifter som utgjorde förtalsgrundande utpekanden varit försvarliga. För två utpekanden saknades dock skälig grund och domstolen menade att det måste ställas höga krav på universitetsstudenters förmåga att kontrollera underlag för sina påståenden. Mot bakgrund av detta dömde Högsta domstolen studenterna för förtal.⁵⁵

En intressant aspekt är att hovrätten meddelade en frikännande dom där de hänvisade till undantagsregeln om social adekvans. Hovrätten ansåg att det vore orimligt att ålägga studenterna ansvar för uttalandena eftersom de inte haft något syfte att skada målsägande. Social adekvans kan närmast beskrivas som en ansvarsfrihetsgrund där en gärning anses tillåten utan något direkt lagstöd.⁵⁶ Gemensamt för undantagsfallen då social adekvans kan tillfogas betydelse är då det finns ett samhälleligt intresse av att tillåta gärningen.⁵⁷ Då social adekvans åberopas som skäl för ansvarsfrihet i förtalsmål får syftet med uppgiftslämnandet stor betydelse. Straffrättsligt ansvar måste framstå som orimligt trots föreskrift om ansvar enligt lag.⁵⁸

Högsta domstolen förde ett annat resonemang och ansåg att ansvarsfrihet på grund av social adekvans inte förelåg i sammanhanget. Avgörandet är prejudicerande och rättsfallet kan därmed anses ge stöd för att social adekvans

⁵⁴ Se NJA 2014 s. 808.

⁵⁵ Se NJA 2014 s. 808.

⁵⁶ Se Ågren s. 224.

⁵⁷ Se NJA 2018 s. 591 p. 10.

⁵⁸ Se Asp, Ulväng och Jareborg s. 281.

ska användas i snäv mening i dessa sammanhang.⁵⁹ Domslutet har mottagit kritik, där vissa bland annat menar att studenternas handlande inte varit särskilt klandervärt och att situationen faller utanför förtalsbestämmelsens skyddssyfte.⁶⁰ Vidare beaktningsvärt utifrån domstolens resonemang kring en uppmärksammas brottmålsrättegång, innebär domen ytterligare en omständighet som skulle kunna innebära att en offentlig diskussion anses befogad, trots att den utpekade uppfattar den som kränkande. Hur stor medial publicitet en rättegång tillfogas är i de flesta fall en omständighet som ligger utanför dennes kontroll och därmed blir det en fråga om ofrivillig offentlighet, en aspekt som saknades i domstolens resonemang.

Ett annat avgörande som också behandlade ett mycket uppmärksammat brottmål berörde en kontroversiell skottlossning där en man avled. Inblandade i skjutningen var tre polismän som menade att de agerat i nödvärn och polismännen friades från ett åtal om vållande till annans död år 2019. Förtalsbrottet berörde ett utpekande som gjorts då de två tilltalade hållit upp en banderoll under ett sportevenemang med texten "Gör samhället en tjänst och skjut er själva. Smutsiga mördare" jämte namnen på de tre polismännen. I sin bedömning betonade hovrätten att försvarlighetsbedömningen syftar till att lämna ett nödvändigt utrymme för samhällliga diskussioner, utan att personer får anses angripna av detta. Trots den mediala uppmärksamhet som rådde kring rättegången för skjutningen, menade hovrätten att polismännen inte är att betraktas som offentliga personer. Sammantaget menade hovrätten att uppgiftslämnandet i målet varit uppenbart oförsvarligt. Hovrätten ansåg dock att utredningen inte visade att de tilltalade hade uppsåt, därmed kunde de inte åläggas straffrättsligt ansvar. Mot bakgrund av detta meddelade hovrätten en frikännande dom.⁶¹

⁵⁹ Se Jareborg s. 296 ff.

⁶⁰ Se Ågren s. 177 ff.

⁶¹ Se dom 2023-01-31 i Svea Hovrätts mål B 6796-21.

5 Ett uppmärksammat avgörande i ljuset av metoo-rörelsen

5.1 Om avgörandet

De tidigare avsnitten har tagit upp två typfall av förtalsbrott samt presenterat några av huvuddragen med tillhörande exempel kring offentlighetens inverkan på försvarlighetsbedömningen. Avgörandet som utgör utgångspunkten för det kommande avsnittet är kanske det mest uppmärksammade målet som ingått i redogörelsen. Målet berörde ett utpekande utfört av en kvinnlig målsägande som menade att en känd journalist utsatt henne för våldtäkt.⁶²

I de tidigare avsnitten har domstolarna lagt stor vikt vid syftet och sammanhanget för uppgiftslämnandet i sina respektive försvarlighetsbedömningar. Särskilt för detta målet är att utpekandet utgjorde en del av metoo-rörelsen där många utsatta pekade ut sexualbrottsligt beteende som personer ska ha utsatt dem för, ofta med fulla namn. Förtalsbrottet blev ett slags verktyg och fungerade som ett medel de utpekade kunde använda för att återfå upprättelse men riskerade att kvarlämna det påstådda brottsoffret med en fällande dom och en förövartitel.⁶³

Parterna i målet arbetade som journalister och var tidigare verksamma på en stor svensk tidning. Övergreppet ska enligt målsägande ägt rum år 2006 och två år senare skrev den tilltalade ett inlägg på sin Facebook där hon berätt-

⁶² Se dom 2022-10-25 i Svea hovrätts mål B 374-20.

⁶³ Se Wangård, *Alla kvinnor åtalade för förtal i samband med metoo-fällda*, <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/fortalsdomarna-efter-metoo-alla-fallda>. (besökt 2023-12-12).

tade hur hon utsatts för en våldtäkt av en “mäktig medieman”, syftades på målsägande. Under år 2011 polisanmälde den tilltalade de sexuella övergreppen, men förundersökningen lades ned då det saknats bevisning. Under åren 2017–2018 skrev kvinnan flera inlägg på sociala medier där hon pekade ut mannen som våldtäktsman. Det är dessa inlägg som låg till bakgrund för åtalet om förtal.

I sin försvarlighetsbedömning lade hovrätten vikt vid målsägandens ställning i det offentliga och konstaterade att han mot bakgrund av detta får anses tåla en hårdare granskning än en person utanför det offentliga. Målsägande var kolumnist på tidningens ledarsida och eftersom hans texter ofta hade en feministisk inriktning, får uppgifter kring huruvida han begått övergrepp mot kvinnor anses betydande för hans trovärdighet som skribent. Vidare beaktade hovrätten att inläggen byggte på händelser begångna långt tillbaka i tiden, att uppgifterna spridits till en stor personkrets, samt att målsägande trots sin offentlighet inte tillhör personerna som behöver tåla den allra hårdaste granskningen. Hovrätten ansåg att uppgiftslämnandet inte varit försvarligt. Invändningen från den tilltalade att utpekandet syftade till att varna andra kvinnor för målsäganden menade hovrätten inte kunde anses befogad då händelserna legat så långt bak i tiden.

Det faktum att försvarlighetsbedömningen ska göras med utgångspunkt i det samhälle vi lever i, beaktade hovrätten att utpekandet varit en del av metoo-rörelsen. Uppgiftslämnandet ansågs dock inte försvarligt då en individuell bedömning krävdes samt att den tilltalade enligt domstolen kunde ha berättat om sina upplevelser om övergreppen utan ett faktiskt utpekande. Hovrätten dömde kvinnan för grovt förtal till villkorlig dom samt att utge skadestånd om 110.000 kronor till målsägande.

5.2 Avgörandets innebörd och mottagande

När domen föll utgjorde den enligt många ett stort bakslag mot metoo-rörelsen, då domen stred mot rörelsens främsta syfte, att bryta den rådande tystnadskulturen bland sexualbrottsoffer samt lyfta de brister som länge funnits kring lagförandet av sexualbrott.⁶⁴ Statistiska undersökningar under de senaste åren har visat att omkring fem av hundra anmälda våldtäkter leder till en fällande dom.⁶⁵ Därtill bör nämnas att mörkertalet bland anmälda sexualbrott är stort och det Brottsförebyggande rådet uppskattar att endast 15 procent av sexualbrotten faktiskt polisanmäls.⁶⁶

Mot bakgrund av metoo-rörelsens relevans för försvarlighetsbedömningen förefaller det anmärkningsvärt att ingen annan bedömning gjordes av hovrätten. Detta uppmärksammade även Andersson och Wegerstad i sitt verk "Straffsystemets janusansikte".⁶⁷ De menar att domstolarna faktiskt ställs inför en ny bedömningssituation då utpekandet sker inom ramen för en samhällsrörelse där rättvisan ställs på sin spets. Detta menar författarna gäller trots att kvinnor innan metoo-rörelsens uppkomst dömts för förtal i samband med ett utpekande av en påstådd sexualförbrytare.⁶⁸

Eftersom att utpekandet ansågs vara oförsvarligt utelämnades även sanningshaltsprövningen och den tilltalade tilläts således inte att framföra bevisning för sina påståenden om övergreppet.⁶⁹ Härtill menar Hans-Olof Sandén att kvinnors rätt till sin egen berättelse begränsas av förtalsbestämmelsen och för att möjliggöra någon form av riktig förändring krävs en tydlig lagändring.⁷⁰

⁶⁴ Se exempelvis Kettil, *I metoo finns både vinnare och förlorare*, <https://www.bt.se/ledare/i-metoo-finns-bade-vinnare-och-forlorare> (besökt 2023-12-17).

⁶⁵ Holmberg och Lewenhagen, *Våldtäkt från anmälan till dom*, Brottsförebyggande rådet (besökt 2023-12-17) s. 10.

⁶⁶ Holst, *Nationella trygghetsundersökningen – uppföljningsintervjuer 2022*, Brottsförebyggande rådet (besökt 2023-12-17) s. 33 f.

⁶⁷ Andersson och Wegerstad s. 109 f.

⁶⁸ Ibid s. 109 f.

⁶⁹ Se Johansson, Trost och Wennberg brottsbalken 5:1 s. 8.

⁷⁰ Sandén, *Hovrätten ger och tar i Cissi Wallin-målet*, <https://www.nj.se/nyheter> (besökt 2023-12-11).

Den tilltalade kvinnan åtalades igen år 2021, denna gången för tryckfrihetsbrottet grovt förtal.⁷¹ Åtalet avsåg en självbiografi som kvinnan publicerat där hon i stora drag beskriver samma händelser som i sina inlägg på sina sociala medier. Sandén poängterar att vid en eventuellt frikännande dom kommer vägledning för andra domstolar att saknas i sin helhet.⁷² Detta följer av tryckfrihetsbrottets juryförfarande, då juryns resonemang inte förekommer i domen. I mars år 2022 kom domen och vi vet nu att kvinnan frikändes av juryn. Således finns det en fällande dom avseende kvinnans utpekanden på sociala medier och en frikännande dom gällande utpekanden i en bok, där båda avgöranden utgått från samma uppgifter.

⁷¹ Stockholms tingsrätts dom 2022-03-17 I mål B 568-21.

⁷² Sandén, *Hovrätten ger och tar i Cissi Wallin-målet*, <https://www.nj.se/nyheter> (besökt 2023-12-11).

6 Analys

6.1 Allmän kommentar om förtalsbrottets användning i praktiken

Kriminalisering syftar inte bara till att lagföra gärningar som samhället anser som klandervärda, men även att brottsoffer ska kunna tillfogas någon form av upprättelse. Förtalsbrottet är speciellt då det kräver att målsägande i de flesta fall väcker ett enskilt åtal. En sådan process innebär en större processrättslig börda och kan innebära stora kostnader för den förlorande parten. Ett inledande av en sådan process kan dessutom leda till att utpekandet tillfogas ännu mer uppmärksamhet, något som kanske inte är särskilt önskvärt om påståendena varit kränkande och berört mycket privata angelägenheter. Därmed föreligger en överhängande risk att många utsatta drar sig från att inleda en sådan process och dessutom kan en fällande förtalsdom framstå som en otillräcklig tröst i sammanhanget.

Att domstolsprocesser om förtal sker i ökad grad som tvistemål kan ses som ett resultat av det betungande processuella förfarandet som bestämmelsen innebär. Vidare är det en indikation att förtalsbestämmelsen delvis spelat ut sin roll om det numera finns ett mer fördelaktigt alternativ på domstolsförfarande. En framgångsrik skadeståndstalan innebär å ena sidan kränkningserättning för den utsatta, å andra sidan är det möjligt att en sådan dom inte leder till upprättelse i samma utsträckning som en fällande brottmålsdom eftersom personen då inte döms för ett brott.

Vidare bör frågan ställas huruvida det förefaller rimligt, ur ett förutsägbarhetsperspektiv, att de processuella aspekterna som domstolsförfarandet blir en avgörande omständighet i målets utfall. Kvinnan som dömdes för grovt

förtal, friades för tryckfrihetsbrottet grovt förtal där de båda åtalarna innefattat samma påståenden. I detta fall blir det tydligt att det varit domstolsförfarandet som orsakat skillnaden i målets utfall. Sammantaget tyder dessa faktorer på skillnader i tillämpningen av förtalsbestämmelsen beroende av process- tekniska faktorer vilket förhindrar en enhetlig rättstillämpning och skyddets tillgänglighet kan därmed ifrågasättas.

6.2 Att motivera det uppenbara?

I flera av de så kallade “uppenbara fallen” saknades en försvarlighetsbedömning helt och hållet, trots att bedömningen ska vara en fall-till-fall bedömning och ett obligatoriskt steg i rättstillämpningen. Å ena sidan kan bedömningen av uppgiftslämnandets försvarlighet tyckas självklar ur ett rättsligt bedömningsperspektiv, å andra sidan läses en dom sällan uteslutande av rättsligt kunniga och förekomsten av en försvarlighetsbedömning kan vara betydande för den enskilde, så även om den förefaller kortfattad.

Utförliga domskäl leder till att den enskilde får större insikt i domarens bedömning, samt en förklaring över hur rättstillämpningen utförts. Detta är värdefull information som kan leda till färre överklaganden. Det skulle även kunna bidra till att större trygghet tillfogas den enskilde, vilket kan tänkas leda till ökad tillit till rättsväsendet.

6.3 Det urholkade skyddet för offentliga personer

En person som uppbär en offentlig yrkesroll är inte sällan utsatt för allmän granskning och det faller naturligt att diskussion förs kring denne, både med och utan relevans till dennes yrkesutövning. Därmed är det inte ovanligt att denne däribland utsätts för kränkningar och utpekanden. Praxis visar att verksamma inom nyhetsförmedling får stå ut med en mycket hård granskning och ibland mycket kränkande utpekanden. En annan aspekt som inte direkt aktualiserats under granskningen är avgränsningen mellan olika typer av offentliga personer. Vilket berättigat allmänintresse finns det för personliga angelägenheter för en person inom exempelvis underhållningsbranschen utan den klassiska maktposition som ansetts relevant vid försvarlighetsbedömningen?

En annan grupp personer som inte sällan utsätts för nedsättande utpekanden är de med tidigare brottslig historia, eller som varit parter i uppmärksammade mål och rättegångar. Vid jämförelse av målen som berört detta kan sägas att båda avgörandena berörde målsäganden som varit aktuella i mycket uppmärksammade brottmålsrättegångar. I det förstnämnda målet tillmättes den stora publiciteten betydelse i försvarlighetsbedömningen där målsägande fått anses tåla denna diskussion. Samma resonemang förs inte av hovrätten som menade att målsäganden inte ansågs som offentliga personer trots den enorma publiciteten som rättegången medfört. Härtill ska nämnas att det enbart är avgörandet från Högsta domstolen har prejudicerande verkan, därmed bör störst vikt tillfogas deras resonemang. Det faktum att målsäganden i det förstnämnda målet dömdes för sina gärningar och de tre polismännen i det andra målet frikändes kan tänkas ha haft inverkan på bedömningen. Detta skulle dock gå emot Högsta domstolens tidigare uttalande om att försvarlighetsbedömningen ska göras oberoende av uppgifternas sanninghalt.

Målet om studenternas förtalsbrott visar att den enskilde domaren tillfogas stor frihet i utförandet av en försvarlighetsbedömning särskilt då Högsta domstolen stängde dörren för ett resonemang kring social adekvans som ansvarsfrihetsgrund. Studenterna som skrev uppsatsen, som dessutom publicerats på universitetets webbplats, kan knappast ha förväntat en fällande dom särskilt med beaktande av hovrättens resonemang om social adekvans. Därmed kan domen tyckas vara hårt och delvis alarmerande för framtida fall. Det kan även ses som en markering från Högsta domstolens sida avseende att höga krav bör tillfogas kontroll av påståenden inom ramen för akademiskt skrivande. Trots att alternativa ansvarsfrihetsgrunder avseende förtal inte varit arbetets fokus, förefaller detta vara ett tydligt exempel på hur domstolarnas resonemang framstår som inkonsekventa. Ur ett rättssäkerhetsperspektiv kan det ifrågasättas huruvida rättstillämpningen verkligen varit förutsägbar för den enskilde.

6.4 Upprättelse och förtal

En person som dömts i ett brottmål är i många fall skyldig att betala skadestånd till personen som denne tillfogat skada. Detta är något som till synes inte är särskilt problematiskt eller kontroversiellt, men så som försvarlighetsbedömningen utförs idag uppstår en ny dimension till denna fråga. Först är det viktigt att betona att en person som inte är dömd, ska betraktas som oskyldig. I de fall då ett uppgiftslämnande anses som oförsvarligt görs aldrig en prövning av uppgifternas sanningshalt. Detta följer naturligt av förtalsbestämmelsens uppbyggnad då försvarlighetsbedömningen görs som första steg och oberoende av sanningsprövningen. Vidare har praxis visat att ett utpekande av en person som sexualförbrytare inte kan anses vara försvarligt och eftersom sanningen inte ännu har relevans, bör även personer som utpekats som förövare i förhållande till handlingar de dömts för, kunna framgångsrikt bedriva en förtalsprocess. Därmed är det möjligt att vi utvecklat ett system där brottsoffer tillskrivs att betala stora skadeståndsbelopp till sina förövare, å andra sidan måste utgångspunkten för ett funge-

rande rättssamhälle vara att orätt inte kan försvaras med orätt. Samtidigt förefaller en annan ordning där varje sant uppgiftslämnande är försvarligt som problematiskt, då exempelvis en dömd lagöverträdare aldrig skulle undkomma fortsatt missaktning.

Ett utpekande av en förövare har ansetts oförsvarligt även under stormen av metoo-rörelsen, trots att förarbetsuttalanden uttryckligen nämner att försvarlighetsbedömningen ska ses i ljuset av det samhälle vi lever i. I ett flertal av dessa mål angav de tilltalade att en anledning för utpekandet var att varna andra för att förhindra att fler faller offer för liknande övergrepp. Därmed kan sägas att ett sådant uppgiftslämnande som utgångspunkt inte kan godtas av dagens undantagsregel i förtalsbestämmelsen. Därtill bör nämnas att ett sådant mål ännu inte berörts av Högsta domstolen och härtill saknas vidare vägledning i hur detta förarbetsuttalande faktiskt ska uppfattas.

En fällande förtalsdom innebär i de flesta granskade fallen att uppgiftslämnandet varit oförsvarligt. Mot bakgrund av detta gjordes inte heller någon bedömning av huruvida uppgiften var sann eller ej. För målsägande, som delvis är ute efter upprättelse, innebär detta att den kränkande uppgiften aldrig motbevisas. Visserligen innebär det en fällande dom där den som står bakom uppgiftslämnandet lagförs och ibland även tvingas utge monetär ersättning i form av skadestånd, men ett klagande kring målsägandens oskuld i förhållande till utpekandet kan denne inte få ut av domstolsprocessen. Därmed kan det ifrågasättas huruvida förtalsprocessen faktiskt leder till verklig upprättelse även för målsäganden.

6.5 Avslutande kommentar

Av framställningen framgår att försvarlighetsbedömningen ibland görs med mycket skilda resonemang och i olika stora omfattningar mellan domstolarna. Stor betydelse fästs vid omständigheterna för uppgiftslämnandet, vilket är i linje med förarbetsuttalanden. Ett kränkande uppgiftslämnande får ofta ge vika för yttrandefriheten, en avvägning som tycks rimlig då den är avgörande i ett demokratiskt samhälle. När förtalsbrottets skyddssyfte ställs mot andra samhällsintressen, får dessa istället ge vika, även om de berör allvarliga rättsliga och samhällsrelaterade problem.

Utifrån ett förutsägarhetsperspektiv, kan det knappast sägas att försvarlighetsbedömningen är oproblematisk. Domstolarna för stundvis vitt skilda resonemang från varandra, särskilt i förhållande till betydelsen av den utsattes offentlighet och i flera fall framgår ingen försvarlighetsbedömning alls. Utgångspunkten att försvarlighetsbedömningen ska ske med beaktandet av samhället vi lever i tycks inte ha fått något större genomslag i de avgörandena som granskats och dess potentiella användningsområde är enligt min mening fortsatt oklar. Eftersom brottets konstruktion och processuella förfarande även bidrar till att det i flera fall kan leda till betungande risker samt otillräcklig upprättelse för brottsoffret, kan det ifrågasättas huruvida förtalsbrottet faktiskt uppfyller sitt ändamål.

Källförteckning

Litteratur

Andersson Frida, Hedqvist Nelander Kerstin och Shannon David, *Polisanmälda hot och kränkningar mot enskilda personer via internet*, Brottsförebyggande rådet 2015.

Andersson. Ulrika och Wegerstad. Linnea, *Straffsystemets janusansikte: Rättvisa i #metoo-relaterade domar om våldtäkt och förtal*, Nordic Academic Press 2022.

Asp Petter, Ulväng Magnus och Jareborg Nils, *Kriminalrättens Grunder*, 2 uppl. Iustus Förlag AB 2013.

Dahlström. Mats, Westerlund Gösta och Strand Anette, *Brott & Påföljder*. 7 uppl. Bruun Juridik AB 2020.

Ekelöf Per-Olof, Edelstam Henrik & Heuman Lars, *Rättegång IV*, 7 uppl. Norstedts Juridik AB 2009.

Holmberg Stina och Lewenhagen Lars ”*Våldtäkt från anmälan till dom*” Brottsförebyggande rådet 2019.

Holst Emelie, *Nationella trygghetsundersökningen – uppföljningsintervjuer 2022*, Brottsförebyggande rådet 2023.

Jareborg. Nils, *Allmän kriminalrätt*, 1 uppl. Iustus Förlag 2001.

Jareborg Nils och Friberg Sandra, *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, 1 uppl. Iustus Förlag 2011.

Johansson Stefan, Trost Hedvig och Wennberg Suzanne, *Brottsbalken Del 1 En kommentar*. 10:1 uppl, Norstedts Juridik AB 2021.

Nääv Maria och Zamboni Mauro, *Juridisk Metodlära*, 2 uppl. Studentlitteratur AB 2018.

Sandén. Hans-Olof, *Förtal*, 1:1 uppl. Norstedts Juridik AB 2022.

Strömberg Håkan och Axberger Hans-Gunnar, *Yttrandefrihetsrätt*, 14 uppl. Studentlitteratur AB 2004.

Ågren Jack, *Social Adekvans*, 1:1 uppl. Norstedts Juridik AB 2021.

Källor

Offentligt tryck

SOU 1953:14 Förslag till brottsbalk

SOU 2016:7 Integritet och straffskydd

Prop. 1962:10 Kungl Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till brottsbalk

Övriga källor

Högsta domstolen, *Överklaga och begär prövningstillstånd*, hämtad från:
<https://www.domstol.se/hogsta-domstolen/om-handlaggningen/overklaga-och-begar-provningstillstand/> (besökt 2023-12-13).

Kettil Kajsa, *I metoo finns både vinnare och förlorare*, hämtad från:
<https://www.bt.se/ledare/i-metoo-finns-bade-vinnare-och-forlorare/>. Borås Tidning 2019.

Sandén Hans-Olof. ”Hovrätten ger och tar i Cissi Wallin-målet”
<https://www.nj.se/nyheter/hovratten-ger-och-tar-i-cissi-wallin-malet> (besökt 2023-12-15) Norstedts Juridik 2022.

Sandén Hans-Olof. ”Frågetecken om förtalsbrottet kvarstår trots ny HD-dom” <https://www.nj.se/nyheter/fr%C3%A5getecken-om-f%C3%B6rtalsbrottet-kvarst%C3%A5r-trots-ny-hd-dom> (besökt 2023-12-11) Norstedts Juridik 2023.

Wanngård, Martin. *Alla kvinnor åtalade för förtal i samband med metoo-fällda*, <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/fortalsdomarna-efter-metoo-alla-fallda>. SVT Nyheter 2021.

Rättsfall

Högsta domstolen

NJA 1976 s. 150.

NJA 1980 s. 725.

NJA 2003 s. 567.

NJA 2014 s. 808.

NJA 2018 s. 591.

NJA 2022 s. 1136.

Göta hovrätt

Dom 2020-03-13 i mål B 3849-19.

Dom 2020-11-02 i mål B 1570-20.

Dom 2021-04-01 i mål B 824-21.

Dom 2023-02-22 i mål B 4136-22.

Hovrätten för nedre Norrland

Dom 2020-03-23 i mål B 800-19.

Hovrätten för övre Norrland

Dom 2020-04-02 i mål B 283-22.

Dom 2023-03-07 i mål B 696-19.

Hovrätten för västra Sverige

Dom 2020-09-23 i mål B 2025-20.

Dom 2021-04-06 i mål B 2152-20.

Dom 2021-09-30 i mål B 1865-20.

Dom 2021-12-09 i mål B 2811-21.

Hovrätten över Skåne och Blekinge

Dom 2022-06-08 i mål B 207-22.

Dom 2023-04-26 i mål B 635-23.

Dom 2023-05-08 i mål B 4224-22.

Svea hovrätt

Dom 2022-10-25 i mål B 374-20.

Dom 2023-01-20 i mål B 12686-22.

Dom 2023-01-31 i mål B 6796-21.

Dom 2023-10-31 i mål B 1056-23.

Tingsrätterna

Stockholms tingsrätts dom 2022-03-17 I mål B 568-21.